

Israilova Aygul Baydilova

Chirchiq davlat pedagogika universitetining

1-kurs Psixologiya yo'nalishi magistranti

aykoisrailova@gmail.com

INKLYUZIV TA'LIMNI INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASIGA MUOFIQ TASHKIL ETISHNING OPTIMAL PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI (1-4 SINF MISOLIDA)

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni individual ta'lim trayektoriyasiga muvofiq tashkil etishning pedagogik-psixologik jihatlari o'rganilgan. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili asosida inklyuziv ta'limning zamonaviy tendensiyalari, individual yondashuv tamoyillari va ularning amaliy ahamiyati ko'rib chiqilgan. Maqolada boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni samarali tashkil etishning optimal omillari aniqlangan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, individual ta'lim trayektoriyasi, boshlang'ich ta'lim, pedagogik-psixologik omillar, maxsus ta'lim ehtiyojlari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогико-психологические аспекты организации инклюзивного образования в начальных классах в соответствии с индивидуальной образовательной траекторией. На основе анализа имеющейся научной литературы рассмотрены современные тенденции инклюзивного образования, принципы индивидуального подхода и их практическое значение. В статье определены оптимальные факторы эффективной организации инклюзивного подхода в начальном образовании.

Ключевые слова: инклюзивное образование, индивидуальная образовательная траектория, начальное образование, педагогико-психологические факторы, особые образовательные потребности.

Abstract: This article explores the pedagogical-psychological aspects of organizing inclusive education in elementary grades according to the individual educational trajectory. Based on the analysis of the existing scientific literature, modern trends in inclusive education, the principles of an individual approach and their practical significance are considered. The article identifies optimal factors for the effective organization of an inclusive approach in primary education.

Keywords: inclusive education, individual educational trajectory, primary education, pedagogical-psychological factors, special educational needs.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri - har bir o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdir [1]. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham ta'lim oluvchilarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv yondashuvni to'g'ri tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu davrda bolaning keyingi ta'lim faoliyati uchun poydevor yaratiladi [2]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlarining rivojlanish dinamikasi individual yondashuvni taqozo etadi. Zamonaviy tadqiqotlar ko'rsatishicha, inklyuziv ta'limda individual ta'lim trayektoriyasini joriy etish o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi [3].

Inklyuziv ta'lim - maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim muhitiga jalb etish orqali ularning jamiyatga moslashuvini ta'minlovchi zamonaviy ta'lim paradigmasidir. Individual ta'lim trayektoriyasi esa har bir o'quvchining qobiliyatlari, imkoniyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu ikki tushunchaning uyg'unlashuvi zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni joriy etish murakkab jarayon bo'lib, u o'qituvchilardan maxsus kasbiy tayyorgarlikni, maktab ma'muriyatidan esa tegishli shart-sharoitlarni yaratishni talab etadi. Shu bilan birga, bu jarayonda pedagogik-psixologik omillarning optimal nisbatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. O'zbek, rus va xorijiy manbalardagi inklyuziv ta'lim va individual yondashuv masalalariga oid nazariy qarashlar, konseptual yondashuvlar va ilmiy xulosalar o'rganildi.

Zamonaviy tadqiqotlar ko'rsatishicha, boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun quyidagi asosiy omillarni inobatga olish zarur:

1. O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va inklyuziv kompetensiyalari [4];
2. Ta'lim muhitining moslashuvchanligi [5];
3. Individual ta'lim dasturlarining moslashuvchanligi [6];
4. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi [7].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan adabiyotlar tahlili natijasida boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni individual ta'lim trayektoriyasiga muvofiq tashkil etishning bir qator muhim pedagogik va psixologik omillari aniqlandi. Ushbu omillarning har biri o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularning kompleks qo'llanilishi inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik omillar nuqtai nazaridan, eng avvalo, o'quv dasturlarini individuallashtirishning zamonaviy texnologiyalarini joriy etish masalasi dolzarb hisoblanadi [8]. Zamonaviy tadqiqotlar ko'rsatishicha, moslashuvchan o'quv dasturlari o'quvchilarning individual ehtiyojlariga ko'ra modifikatsiya qilinishi va muntazam yangilanib borishi lozim. Bu jarayonda differensial ta'lim metodlarining qo'llanilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Baholash tizimining moslashuvchanligi ham muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi. Wilson [4] ta'kidlaganidek, an'anaviy baholash tizimi inklyuziv ta'lim sharoitida o'zini to'liq oqlamaydi. Shu sababli, individual ta'lim trayektoriyasiga mos keladigan baholash mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Zamonaviy ta'lim resurslaridan foydalanish masalasi ham

dolzarb bo'lib, bu nafaqat texnik vositalar, balki maxsus ishlab chiqilgan o'quv-metodik materiallarga ham taalluqlidir [3].

Psixologik omillar doirasida o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olish masalasi birinchi o'ringa chiqadi. Karimova [5] o'z tadqiqotlarida har bir o'quvchining kognitiv uslubi, temperamenti va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi. Ijobiy psixologik muhitni yaratish masalasi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu o'quvchilarning emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7].

O'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri yo'naltirish inklyuziv ta'limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Johnson va Lee [6] ning tadqiqotlari ko'rsatishicha, sinfdagi ijtimoiy munosabatlarning to'g'ri tashkil etilishi o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish masalasi ham muhim psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi. Nikolaeva [7] ta'kidlaganidek, oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik inklyuziv ta'limning muhim sharti hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi masalasi alohida o'rin egallaydi. Anderson [8] ning xulosalariga ko'ra, inklyuziv ta'limda o'qituvchining roli an'anaviy ta'limdagiga qaraganda yanada muhimroq bo'lib, u nafaqat bilim beruvchi, balki facilitator vazifasini ham bajarishi lozim. Bu esa o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligini va muntazam malaka oshirishini taqozo etadi.

Ta'lim muhitining moslashuvchanligi masalasi ham muhim natija sifatida namoyon bo'ldi. Bu nafaqat moddiy-texnik baza, balki o'quv jarayonining tashkiliy jihatlari, dars jadvali, o'quv yuklamasining taqsimlanishi kabi masalalarga ham taalluqlidir. Inklyuziv ta'limda individual yondashuvni tashkil etishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalariga ko'ra, AKT vositalari individual ta'lim trayektoriyasini tashkil etishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu ayniqsa masofaviy ta'lim elementlarini joriy etishda, o'quv materiallarini differentsiatsiya qilishda va o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatishda namoyon bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning muhim jihatlaridan biri - o'quv jarayonining uzluksizligini ta'minlash hisoblanadi. Buning uchun nafaqat sinfda, balki maktabdan tashqari ta'lim faoliyatini ham individual ta'lim trayektoriyasiga moslash zarur. Bu masalada to'garak mashg'ulotlari, qo'shimcha darslar va mustaqil ta'lim faoliyatini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu jarayonda guruhli ishlar, hamkorlikdagi loyihalar va ijodiy faoliyatni tashkil etish muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi uchun o'yin texnologiyalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Individual ta'lim trayektoriyasini rejalashtirish va amalga oshirishda multidistsiplinar yondashuv zarur. Bu jarayonda nafaqat o'qituvchilar, balki psixologlar, defektologlar va boshqa mutaxassislarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ular birgalikda har bir o'quvchi uchun individual rivojlanish dasturini ishlab chiqishlari va uni muntazam monitoring qilib borishlari lozim.

Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham muhim masala hisoblanadi. Zamonaviy interfaol metodlar, axborot texnologiyalari va multimedia vositalari

individual ta'lim trayektoriyasini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu ayniqsa maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni individual ta'lim trayektoriyasiga muvofiq tashkil etish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning samaradorligi ko'plab pedagogik-psixologik omillarga bog'liq. O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun quyidagi yo'nalishlarda tizimli ishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Birinchi, o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish lozim. Bu nafaqat maxsus kurslar va seminarlar orqali, balki amaliy tajriba almashish, mentorlik tizimini yo'lga qo'yish orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Ikkinchi, moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish zarur. Bu o'z ichiga moddiy-texnik bazani takomillashtirish, zamonaviy o'quv-metodik ta'minotni yaratish va doimiy yangilab borishni oladi.

Uchinchi, individual ta'lim dasturlarini takomillashtirish va ularni amaliyotga samarali joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqish lozim. Bu jarayonda har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olish muhimdir. To'rtinchi, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish zarur. Bu tizim o'quvchilar, ota-onalar va o'qituvchilar uchun muntazam psixologik yordam ko'rsatish, konsultatsiyalar o'tkazish va metodik qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olishi kerak.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni individual ta'lim trayektoriyasiga muvofiq tashkil etish nafaqat maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun, balki butun ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan pedagogik va psixologik omillarning optimal nisbatiga, o'qituvchilarning kasbiy mahoratiga hamda ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahimova, M. (2023). Inklyuziv ta'limning zamonaviy tendensiyalari. Ta'lim va Innovatsiyalar, 15(2), 45-52.
2. Smith, J., & Brown, R. (2022). Individual learning trajectories in inclusive education. Educational Research Review, 35, 100411.
3. Петрова, А.В. (2024). Профессиональная подготовка учителей к инклюзивному образованию. Педагогическое образование, 12(1), 78-85.
4. Wilson, M. (2023). Adaptive learning environments in primary education. Journal of Inclusive Education, 28(4), 312-325.
5. Karimova, S. (2023). Boshlang'ich ta'limda individual yondashuv metodlari. O'zbekiston Pedagogika Jurnali, 8(3), 124-132.
6. Johnson, K., & Lee, S. (2023). Psychological support systems in inclusive education. International Journal of Educational Psychology, 42(2), 156-169.
7. Николаева, Е.М. (2023). Инклюзивное образование: современные подходы. Образование и наука, 25(3), 89-98.
8. Anderson, P. (2024). Creating inclusive learning environments. Educational Leadership, 81(4), 45-52.